

ЗАХАВАННЕ І ПАДТРЫМКА НЕМАТЭРЫЯЛЬнай КУЛЬТУРнай СПАДЧЫНЫ – ПАТЭНЦЫЯЛЬНЫ РЭСУРС УСТОЙЛІВАГА РАЗВІЦЦЯ ДЗЯРЖАВЫ

Важнейшымі аспектамі захавання традыцыйнай спадчыны з'яўляецца дакументаванне, даследаванне, перадача і папулярызаванне нематэрыяльнай культурнай спадчыны, якія ажыццяўляюцца пры дапамозе разнастайных сродкаў навукова-даследчай, культурна-асветнай дзейнасці, фармальнай і нефармальнай адукацыі.

У 2006 г. уступіла ў сілу Канвенцыя аб ахове і заахвочванні разнастайнасці форм культурнага самавыяўлення. Ратыфікаваўшы Канвенцыю, Беларусь узяла на сябе абавязкі захоўваць яе палажэнні, уведамляючы, што культурная разнастайнасць прадастаўляе дыяпазон выбару, забяспечвае асяроддзе для захавання каштоўнасцей.

Не менш значным фактам з'яўляецца і тое, што Беларусь у ліку першых дзесяці дзяржаў ратыфікавала Канвенцыю аб ахове нематэрыяльнай культурнай спадчыны (уступіла ў сілу для Рэспублікі Беларусь 20 красавіка 2006 года). Далучэнне да яе стала важным крокам да ўсведамлення значнасці нематэрыяльнай спадчыны ў якасці крыніцы разнастайнасці і гарантыі ўстойлівага развіцця, стварэння дыялогу паміж супольнасцямі.

Беларусь вядзе даволі актыўную дзейнасць у межах Канвенцыі. «Калядны абрад "Цары"», «Вясновы абрад "Юраўскі карагод"», «Урачыстасць у гонар ушанавання абраза Маці Божай Будслаўскай» (Будслаўскі фэст), «Культура бортніцтва Польшчы і Беларусі» – у спісы ЮНЕСКА ўключаны чатыры беларускія нематэрыяльныя гісторыка-культурныя каштоўнасці. Адна прапанова плануецца да разгляду – «Саломаліцэнне Беларусі: мастацтва, рамяство і ўменне».

З мэтай метадычнай падтрымкі супольнасцей, груп носбітаў спадчыны, устаноў адукацыі, музеяў, дамоў рамёстваў, фальклору, зацікаўленых асоб, уключаных у працэс ідэнтыфікацыі і інвентарызацыі нематэрыяльных каштоўнасцей, Інстытутам павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кадраў створаны выданні, па якіх адбываецца навучанне спецыялістаў метадыцы работы ў сферы аховы спадчыны: «Ідэнтыфікацыя і інвентарызацыя нематэрыяльнай культурнай спадчыны: практычнае кіраўніцтва» (2013); «Жывая спадчына Беларусі: Нацыянальны інвентар нематэрыяльнай культурнай спадчыны Беларусі» (2014), «Культурны потенциал Рэспублікі Беларусь: методологічныя асновы і практычны вопыт выяўлення, фіксацыі і систематызавання культурных рэсурсаў» (2019) і інш.

Вынікам ажыццяўлення экспедыцыйных палявых запісаў супрацоўнікамі Інстытута (у той час – БелПК) стаў выпуск грунтоўнай шасцітомнай працы «Традыцыйная мастацкая культура беларусаў», аўтары якой у 2014 годзе былі адзначаны спецыяльнай прэміяй Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь. Праца

засведчыла, што многія ўнікальныя традыцыі не толькі існуюць у памяці старажылаў, але і знаходзяцца ў жывым бытванні, а іх вывучэнне, фіксацыя і папулярызацыя застаюцца важнай надзённай справай.

Актуальным аспектам у сферы аховы нематэрыяльнай культурнай спадчыны з'яўляецца абмеркаванне праблемных пытанняў аховы нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей, у тым ліку падчас іх выкарыстання ў музейнай і турыстычнай дзейнасці, перспектывы і пагроз гэтай дзейнасці для захавання жывых форм нематэрыяльнай культурнай спадчыны. Дадзеныя пытанні знайшлі шырокі водгук сярод спецыялістаў сферы культуры і ўвайшлі ў праблемныя поле мерапрыемстваў рэспубліканскага ўзроўню, арганізаваных Інстытутам у 2020 г. для спецыялістаў па ахове нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей рэгіянальных упраўленняў (адрэглаў) культуры, кіраўнікоў і спецыялістаў метадычных цэнтраў народнай творчасці, музеяў з абласцей Беларусі і г. Мінск: круглы стол «Выкарыстанне элементаў нематэрыяльнай культурнай спадчыны ў мэтах развіцця ўнутранага і ўязнога турызму» (30 верасня 2020), навукова-практычны семінар (сумесна з Міністэрствам культуры Рэспублікі Беларусь) «Актуальныя пытанні аховы нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей» (29 кастрычніка 2020).

Апаведна патрабаванням ЮНЕСКА нематэрыяльная культурная спадчына Беларусі прадстаўлена ў сетцы Інтэрнэт на спецыялізаваным сайце «Жывая спадчына Беларусі: Нацыянальны Інвентар нематэрыяльнай культурнай спадчыны Беларусі», вядзенне якога забяспечвае Інстытут. Тут публікуюцца матэрыялы фіксацыі, навуковай апрацоўкі і мастацкай ацэнкі нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей, інфармацыйна-аналітычныя матэрыялы, паведамленні аб мерапрыемствах па ахове нематэрыяльнай культурнай спадчыны, атрыманыя ад спецыялістаў устаноў культуры абласцей. На падставе матэрыялаў Нацыянальнага інвентара нематэрыяльнай культурнай спадчыны тэлеканалам «Беларусь-3» у 2018 – 2020 гг. падрыхтаваны цыклы перадач «Жывая культура» і «Жывая спадчына».

Запрашаем установы культуры больш актыўна прымаць удзел у публікацыях і прэзентацыі сваёй дзейнасці па ахове нематэрыяльнай культурнай спадчыны на сайце «Жывая спадчына Беларусі». Менавіта сумесная дзейнасць высокакваліфікаваных спецыялістаў, супрацоўніцтва рэспубліканскіх, абласных, раённых устаноў культуры і адукацыі дазволіць нам наладзіць эфектыўную дзейнасць па захаванню, аднаўленню, развіццю і перадачы нашчадкам нацыянальных культурных традыцый.

Сёння ў Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь уключаны 145 адметных праяў нематэрыяльнай творчасці чалавека, 94 з іх – жывыя традыцыі правядзення абрадаў і свят, выканальніцкія мастацтвы, народныя рамёствы, традыцыі кухні, светапогляду і міфалогіі.

У рамках Плана мерапрыемстваў па развіццю культурна-пазнавальнага турызму Інстытутам праведзены маніторынг дзейнасці па захаванню нематэрыяльных

гісторыка-культурных каштоўнасцей, якія выкарыстоўваюцца ў турыстычнай дзейнасці, шляхам вывучэння дзейнасці абласных і раённых устаноў культуры па напрамках: «Выкарыстанне нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей у турыстычнай дзейнасці» і «Вывучэнне, выкарыстанне і папулярызацыя нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей у музейнай дзейнасці». Выказваем падзяку ўпраўленню культуры аблвыканкамаў і абласным метадычным цэнтрам народнай творчасці за актыўны ўдзел у правядзенні даследавання. Яго папярэднія вынікі прадстаўлены ў выданні.

Рыхтуючы метадычныя праекты, мы арыентаваны ў тым ліку і на лакуны, існуючыя ў дзейнасці ўстаноў культуры. У прыватнасці, у практычнай дзейнасці музеяў пытанні вывучэння і папулярызацыі нематэрыяльных каштоўнасцей яшчэ толькі пачынаюць ставіцца і вырашацца комплексна. У многіх музеях нематэрыяльная культурная спадчына не знаходзіцца сёння ў цэнтры ўвагі, а музейна-педагагічныя і культурна-адукацыйныя праграмы распрацоўваюцца без уліку існуючых у мясцовасці гісторыка-культурных каштоўнасцей. У той жа час адпаведна артыкулу 154 Кодэкса Рэспублікі Беларусь аб культуры музейная дзейнасць ажыццяўляецца ў мэтах забеспячэння агульнадаступнасці культурных каштоўнасцей, выкарыстання іх для эстэтычнага выхавання і культурнага развіцця грамадзян і ўключае вывучэнне, выкарыстанне і папулярызацыю нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей, культурна-асветную работу і культурна-адукацыйную дзейнасць, звязаную з нематэрыяльнымі гісторыка-культурнымі каштоўнасцямі адпаведна профілю музея.

На круглым stole, які адбыўся ў Інстытуце ў рамках адукацыйнай праграмы павышэння кваліфікацыі «Актуальныя пытанні аховы гісторыка-культурнай спадчыны» ў сакавіку 2020 г., супрацоўнікі некаторых музеяў паказалі паспяхова практыкі вывучэння і выкарыстання нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей. У рамках семінараў рэспубліканскага ўзроўню, праведзеных у верасні і кастрычніку 2020 г. мы працягнулі гаворку аб магчымасцях папулярызацыі нематэрыяльнай культурнай спадчыны на музейных пляцоўках. Звесткі аб рэалізаванай дзейнасці таксама ўключаны ў матэрыялы зборніка.

Своеасаблівай практычнай лабараторыяй, створанай на базе Інстытута ў 2020 г., якая дазваляе прадэманстраваць актуальныя аспекты прэзентацыі культурнай спадчыны ў рамках адукацыйнага працэсу, з'яўляецца спецыялізаваная вучэбная аўдыторыя «Этналабараторыя», у якой прадстаўлены прадметы этнаграфіі, музычныя інструменты з 15 краін свету. Сярод экспанатаў этнаграфічнай калекцыі «Этналабараторыі» ёсць тэа, што адкрываюць шырокія магчымасці для папулярызацыі нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей.

Вялікая калекцыя разнастайных саламяных вырабаў нагадвае нам адразу тры элементы нематэрыяльнай культурнай спадчыны, уключаныя ў Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь. «Беларускія мастацкія практыкі саломаляцтва» прадстаўлены работамі знакамітага

народнага майстра Т. Агафоненка. Багатая калекцыя вырабаў спіральнага саломплення дзалае прадэманстраваць, што рамяство гэтае жывое. «Традыцыйная тэхналогія спіральнага пляцення ў Гарадоцкім, Браслаўскім, Верхнядзвінскім раёнах і г. Віцебск» мае статус гісторыка-культурнай каштоўнасці. Прадстаўлены ў экспазіцыі саляныя павук распаўсюджаны па ўсёй Беларусі. Па прапанове Быхаўскага раёна гэтая каштоўнасць была ўключана ў Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей.

Захоўваецца ў калекцыі Інстытута і маляваны дыван, на прыкладзе якога мы расказваем пра «Традыцыйнае мастацтва маляваных дываноў Віцебскага Паазер'я», якое мае статус гісторыка-культурнай каштоўнасці і практыкуецца майстрамі ў пяці раёнах Віцебскай вобласці.

Вясельны каравай з традыцыйнымі ўпрыгожваннямі ў экспазіцыі прадстаўлены сімвалічна, але дае магчымасць узгадаць пра дзве сапраўдныя жывыя праявы нематэрыяльнай культурнай спадчыны – «Вясельную каравайную традыцыю ў аг. Моталь Іванаўскага раёна Брэсцкай вобласці» і «Веды і навукі па вырабу традыцыйнага вясельнага каравая на Ваўкавышчыне». Больш шырока, у комплексе з іншымі абрадамі прадстаўлены ў Дзяржспісе вясельны каравай з Дубровенскага і Слонімскага раёнаў.

У Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей уключана каля 10 ткацкіх традыцый. Багатая калекцыя ткацкіх вырабаў «Этналабараторыі» дае магчымасць прадэманстраваць некаторыя ткацкія тэхнікі вырабу паясоў, каляровых узорных поцілак і дываноў, белаўзорыстага ткацтва і інш.

Такім чынам, калекцыі «Этналабараторыі» пашыраюць магчымасці навучання на практыцы прэзентацыі жывых сучасных форм існавання традыцыйных рамёстваў.

Вопыт стварэння падобнай лабараторыі, якая з'яўляецца шматфункцыянальнай і не абмяжоўваецца толькі музейным паказам, можа прымяняцца дамамі культуры, рамёстваў, фальклору, метадычнымі цэнтрамі культурна-асветнай работы, установамі адукацыі сферы культуры.

З мэтай метадычнай падтрымкі дзейнасці арганізацый культуры рэспублікі Інстытут пачаў фарміраванне фонду метадычнага кабінета «Жывыя традыцыі» (па метадыцы захавання і выкарыстання нематэрыяльнай культурнай спадчыны Беларусі). Акрамя размешчаных сістэматызаваных метадычных матэрыялаў, на яго базе рыхтуюцца выставы. У 2020 г. дэманстраваліся выданні, прысвечаныя нематэрыяльнай культурнай спадчыне Беларусі ў ЮНЕСКА, – «Традыцыйныя адзенне Віцебшчыны» (2017), «Прыдзвінскія карункі: народныя танцавальныя спадчыны Віцебшчыны» (2020), «Мастацтва insita: з гісторыі правядзення выставак прафесійнага мастацтва» (2013), «Нематэрыяльная культурная спадчына Міншчыны» (2013), «Гомельшчына турыстычная» (2019), «Традыцыйная культура і дзеці: праблемы этнавахавання» (2020), «Бортныя хронікі» (2017), «Жывая культура Беларусі» (2019), «Бортніцтва – сувязь часоў» (2020), а таксама вырабы народных мастацкіх рамёстваў, якім нададзены статус гісторыка-культурнай

каштоўнасці, — дрыбінскія лапці, валёнкі і шапкі-магеркі, бабруйская кераміка, быхаўскія павукі, лідскія белаўзорыстыя ручнікі, шчэпавае птушка з Брэстчыны, гліняныя свістулькі з Віцебшчыны, неглюбскі ручнік з Веткаўшчыны, велікодныя пісанкі з Гродзеншчыны і інш.

Праблема аховы нематэрыяльнай культурнай спадчыны мае комплексны характар, патрабуе цеснай каардынацыі дзейнасці ўдзельнікаў працэсу захавання і папулярызацыі нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей, рэалізацыі канкрэтных мер на розных узроўнях.

Ад аўтэнтычных выканаўцаў, мясцовых супольнасцей, работнікаў устаноў культуры і адукацыі сёння ў значнай ступені залежыць адраджэнне элементаў нематэрыяльнай спадчыны з мэтай пашырэння культурнай разнастайнасці, сацыяльна-эканамічнага развіцця рэгіёнаў, дасягнення мэт устойлівага развіцця дзяржавы. Нацыянальныя абрады і звычаі, традыцыі, звязаныя з падрыхтоўкай і ўжываннем ежы, грамадскія мерапрыемствы, святы і сістэмы перадачы ведаў — усё гэта адыгрывае важную ролю ў дасягненні комплекснага сацыяльна-культурнага развіцця краіны і яе рэгіёнаў, выкананні актуальных змястоўных паказчыкаў рэалізацыі культурнай палітыкі.

*І. Б. Лапцёнак,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт*